

MODLITWA APOSTOLSKA ŚW. PAWŁA

Stefan Szymik MSF

W listach św. Pawła dziękczynienia, błogosławieństwa i błagania pojawiają się nieustannie i przy różnych okazjach i świadczą o tym, iż modlitwa zajmowała w jego życiu miejsce wyjątkowe. Apostoł Narodów był człowiekiem modlitwy i był jej wielkim orędownikiem i niezrównanym nauczycielem. Dlatego dziwi nieco okoliczność, iż w wielu nawet drobiazgowych omówieniach apostołskiego życia, działalności i nauczania św. Pawła temat modlitwy pomijany jest milczeniem lub pojawia się tylko marginalnie w kontekście innych rozważań¹. Niemniej istnieją całościowe omówienia apostołskiej modlitwy św. Pawła²

¹ Np. J. GNILKA, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek* (Kraków 2001) 410-412; H. LANGKAMMER, *Apostoł Paweł i jego dzieło* (OBT 46; Opole 2001) 234-239.

² G.P. WILES, *Paul's Intercessory Prayers. The Significance of the Intercessory Prayer Passages in the Letters of St Paul* (Cambridge 1974); C. CASALE MARCHESELLI, *La preghiera in S. Paolo* (Napoli 1975); L. MONLOUBOU, *Saint Paul et la prière. Prière et évangélisation* (LD 110; Paris 1982; rec.: *RBL* 37 [1984] 186-188); R. GEBAUER, *Das Gebet bei Paulus. Forschungsgeschichtliche und exegetische Studien* (Giessen – Basel 1989). Ostatnia pozycja zawiera bogate omówienie studiów nad modlitwą u św. Pawła (tamże, 96-110, 184-189). Zob. też. S. ZEDDA, „La preghiera apostolica in Paolo”, *Parola spirito e vita* 3 (1981) 168-182.

oraz opracowania cząstkowe w formie artykułów³, dużo częściej publikowanych w ostatnich kilkunastu latach⁴. W niniejszym opracowaniu zostaną omówione podstawowe aspekty apostołskiej modlitwy św. Pawła: jej terminologia (1) i główne rodzaje (2), następnie jej cechy charakterystyczne (3) oraz znaczenie teologiczne (4).

1. TERMINOLOGIA MODLITWY ŚW. PAWŁA

Omówienie terminologii modlitwy obecnej w listach Apostoła Narodów jest dobrym wprowadzeniem do przedstawienia bogactwa apostołskiej modlitwy św. Pawła, gdyż obfitość terminów wskazuje na bogactwo formalne modlitwy i duże zróżnicowanie jej tematyki⁵.

³ Wymieniamy niektóre polskie opracowania: A. SUSKI, „Geneza Pawłowych dziękczynień listowych”, *STV* 15/2 (1977) 77-112; K. ROMANIUK, „Jak dobrze się modlić? Uwagi o tekstach modlitewnych w Listach św. Pawła”, *WDr* 6/12 (1978) 99-105; J. ŁACH, „Pouczające formuły modlitewne Pawła w listach do Tesaloniczan”, *Bobolanum* 10/2 (1999) 325-343; por. tenże, „Niektóre formuły modlitewne w Pierwszym Liście do Tesaloniczan”, *Przybliżyło się Królestwo Boże*. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Romana Bartnickiego w 65. rocznicę urodzin (red. W. CHROSTOWSKI) (Warszawa 2008) 324-338.

⁴ S. BIELECKI, „Modlitwa wsparciem dla ewangelizacji według Rz 15,30-32, Ef 6,18-20, Kol 4,2-4 i 1 Tm 2,1-7”, *Wszystko czynię dla Ewangelii* (red. G. WITASZEK – A. PACIOREK – A. KIEJZA) (Lublin 2000) 51-68; A. JANKOWSKI, „Modlitwa apostołska według św. Pawła”, *RBL* 56 (2003) 57-32; B. URBANEK, „Pawłowa modlitwa dziękczynienia i uwielbienia”, *Misja świętego Pawła trwa*. Materiały z XXXIX Sympozjum Katechetycznego Międzyzakonnego Wyższego Instytutu Katechetycznego w Krakowie (7 marca 2009 r.) (red. A.E. KLICH) (Duc in Altum 9; Kraków 2010) 147-165; K. DĄBROWSKI, „Modlitwa w życiu Apostoła Narodów”, *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu*. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin (red. B. STRZAŁKOWSKA) (Ad Multos Annos 15; Warszawa 2011) II, 689-695.

⁵ Zob. WILES, *Paul's Intercessory Prayers*, 18-21, 297-302. W polskich omówieniach terminologia modlitwy pojawia się rzadko, zob. jednak omówienia ogólne, obejmujące Stary i Nowy Testament:

W listach św. Pawła pojawia się wiele terminów wziętych z życia codziennego, wyrażających ogólnie akt komunikacji międzyludzkiej, które użyte zostały w sensie religijnym, oraz terminy, mające w Biblii wyłącznie sens religijny. W pierwszym przypadku wystarczy wymienić te, podkreślające dialogiczny charakter modlitwy Pawłowej: εὐχομαι (życzyć sobie, prosić o coś – 2 Kor 13,7.9), λαλέω (mówić, rozmawiać – 1 Kor 14,28), κράζω (wołać – Rz 8,26; Gal 4,6), παρακαλέω (wzywać, prosić – 2 Kor 5,20; 12,8; por. 2 Tes 2,17), ἐπικαλέω (wzywać, przyzywać – Rz 10,12-14; 1 Kor 1,2; 2 Kor 1,23).

Pierwszy z czasowników, εὐχομαι, w Nowym Testamencie tylko sporadycznie ma sens religijny⁶, natomiast jest on podstawą terminów pochodnych, które są zasadniczymi określeniami modlitwy w listach – rzeczownika προσευχή (modlitwa)⁷ i formy czasownikowej προσεύχομαι (modlić się, błagać)⁸. Wypowiadają one w sposób najogólniejszy akt komunikowania się z Bogiem, zaś pełniejsze znaczenie obu terminów określa kontekst, w jakim występują w listach św. Pawła⁹.

Dalej zwraca uwagę fakt, iż znakomita część Pawłowych listów rozpoczyna się modlitwą dziękczynienia. Od strony formalnej sygnalizuje to występowanie terminów εὐχαριστέω (dzięki czynię) lub εὐχαριστία (dziękczynie-

J. GRAJEWSKI, „Terminologia modlitwy w Biblii”, *StTBł* 2 (1984) 17-24; J. ŁACH, „Niektóre nazwy biblijne określające modlitwę”, *Prace Filologiczne* 45 (2000) 353-365.

⁶ 2 Kor 13,7.9; Rz 9,3; por. Jk 5,16; w tymże liście Jk 5,15 pojawia się rzeczownik εὐχή (modlitwa, ślubowanie), tylko tutaj w całym Nowym Testamencie.

⁷ Rz 1,10; 12,12; 15,30; 1 Kor 7,5; Ef 1,16; 6,18; Flp 4,6; Kol 4,2.12; 1 Tes 1,2; 1 Tm 2,1; 5,5; Flm 1,4.22 (w NT łącznie 37 razy).

⁸ Rz 8,26; 1 Kor 11,4-5.13; 14,14-15.28; Ef 6,18; Flp 1,9; Kol 1,3.9; 4,3; 1 Tes 5,17.25; 2 Tes 1,11; 3,1; 1 Tm 2,8 (w NT łącznie 85 razy).

⁹ Zob. H. GREEVEN – J. HERMANN, „εὐχομαι, εὐχή, προσεύχομαι, προσευχή”, *TWNT* II, 774-808; H. SCHÖNWEIß, „Gebet, προσεύχομαι”, *TBLNT* I, 426-430; zob. też: GRAJEWSKI, „Terminologia”, 20-21; ŁACH, „Niektóre nazwy”, 357.

nie), które w Biblii greckiej (LXX) występują okazjonalnie¹⁰, natomiast częściej w pismach judaizmu drugiej świątyni (np. u Filona), opisując wdzięczność wobec ludzi lub Boga. Tymczasem inaczej przedstawia się sytuacja w Nowym Testamencie, w którym wspomniane terminy występują o wiele częściej i na ogół mają sens religijny jako podziękowanie składane Bogu. Dane statystyczne ilustrują dobitnie tę osobliwość: w listach św. Pawła czasownik εὐχαριστέω występuje 24 razy¹¹, rzeczownik εὐχαριστία – 12 razy¹² i raz jeden przymiotnik εὐχάριστος (Kol 3,15)¹³. Dodajmy, iż również rzeczownik χάρις wyraża czasem w listach apostoła wdzięczność¹⁴.

Inne terminy opisują kolejny aspekt apostołskiej modlitwy św. Pawła, a są nimi zanoszone do Boga prośby i błagania: czasowniki δέομαι i αἰτέω i ich formy rzeczownikowe δέησις i αἴτημα. Pierwszy występuje w Nowym Testamencie bardzo często, przy czym wyraża prośby zanoszone do Boga i do ludzi. W tym podwójnym znaczeniu tego terminu używa także św. Paweł, mając na myśli modlitwy i prośby zanoszone do Boga lub kierowane do wierzących (1 Tes 3,10; Rz 1,10; por. 2 Kor 5,20; 8,4; 10,2; Gal 4,12). Dużo częściej w znaczeniu modlitwy,

¹⁰ Czasownik εὐχαριστέω: Jdt 8,25; 2 Mch 1,11; 12,31; Mdr 18,2; Syr 37,11; por. dalej 3 Mch 7,16; OdSal 14,8; oraz jako rzeczownik εὐχαριστία w Est 8,12; 2 Mch 2,27; Mdr 16,28; Syr 37,11.

¹¹ Rz 1,8.21; 14,6[×2]; 16,4; 1 Kor 1,4.14; 10,30; 11,24; 14,17-18; 2 Kor 1,11; Ef 1,16; 5,20; Flp 1,3; Kol 1,3.12; 3,17; 1 Tes 1,2; 2,13; 5,18; 2 Tes 1,3; 2,13; Flm 1,4.7; por. dalej GRAJEWSKI, „Terminologia”, 23.

¹² 1 Kor 14,16; 2 Kor 4,15; 9,11-12; Ef 5,4; Flp 4,6; Kol 2,7; 4,2; 1 Tes 3,9; 1 Tm 2,1; 4,3-4.

¹³ Zob. H. CONZELMANN, „εὐχαριστέω κτλ”, *TWNT* IX, 397-405; H.-H. ESSER, „Danksagung, εὐχαριστία”, *TBLNT* I, 171-173. Dla porównania, w księgach Nowego Testamentu (poza *Corpus Paulinum*) występuje łącznie 14 razy czasownik i 3 razy rzeczownik: εὐχαριστέω (Mt 15,36; 26,27; Mk 8,6; 14,23; Łk 17,16; 18,11; 22,17.19; J 6,11.23; 11,41; Dz 27,35; 28,15; Ap 11,17), εὐχαριστία (Dz 24,3; Ap 4,9; 7,12).

¹⁴ W formule χάρις δὲ τῷ θεῷ (Rz 6,17; 7,25; 2 Kor 8,16; por. 9,15; χάρις τῷ θεῷ) oraz τῷ δὲ θεῷ χάρις (1 Kor 15,57; 2 Kor 2,14); zob. URBANEK, „Pawłowa modlitwa”, 155-158.

prośby, niekiedy błagania, występuje rzeczownik δέησις¹⁵. W drugim przypadku czasownik αἰτέω (prosić, pragnąć, życzyć sobie, ale także: żądać, domagać się), występujący głównie w czterech Ewangeliach, Dziejach Apostolskich i Listach Katolickich, pojawia się rzadko w listach św. Pawła, a w znaczeniu religijnym tylko w Kol 1,9 (por. Ef 3,20); podobnie rzeczownik αἴτημα występuje tylko w Flp 4,6. Przywołany tekst Flp 4,6 jest o tyle interesujący, iż występują w nim aż cztery terminy na określenie modlitwy: προσευχή (modlitwa), δέησις (modlitwa, prośba), εὐχαριστία (dziękczynienie), αἴτημα (prośba, błaganie)¹⁶.

Osobna część modlitewnej terminologii św. Pawła dotyczy hołdów, czci i uwielbień składanych Bogu lub Jezusowi Chrystusowi, co wyrażają terminy δοξάζω¹⁷ i przede wszystkim forma rzeczownikowa δόξα (chwała, cześć)¹⁸, zwłaszcza w doksologiach zakorzenionych w tradycji liturgicznej (np. Rz 11,36; Gal, 15; Flp 4,20). Natomiast modlitwę będącą błogosławieństwem Boga wyraża grupa terminów εὐλογέω¹⁹, εὐλογία²⁰, εὐλογητός²¹ (błogosławię,

¹⁵ Apostoł sięga do niego siedmiokrotnie: Rz 10,1; 2 Kor 1,11; 9,14; Flp 1,4[2x].19; 4,6; por. Ef 6,18[x2]; 1 Tm 2,1; 5,5; 2 Tm 1,3 (łącznie 12 razy w *Corpus Paulinum*). Zob. H. SCHÖNWEISS, „Gebet, δέομαι”, *TBLNT I*, 425-426; zob. też GRAJEWSKI, „Terminologia”, 21-22; ŁACH, „Niektóre nazwy”, 358.

¹⁶ Por. podobną sytuację w 1 Tm 2,1: δέησις (prośba), προσευχή (modlitwa), ἔντευξις (błaganie), εὐχαριστία (dziękczynienie). Zob. dalej H. SCHÖNWEISS, „Gebet, αἰτέω”, *TBLNT I*, 421-424; GRAJEWSKI, „Terminologia”, 22.

¹⁷ Zob. Rz 1,21; 15,6,9; 1 Kor 6,20; 2 Kor 9,13; Gal 1,24; αἰνέω tylko w Rz 15,11 za Ps 116,1 [LXX].

¹⁸ Np. δόξα występuje w Nowym Testamencie 165 razy, z czego 77 razy w Listach Pawłowych; zob. S. AALLEN, „Ehre, δόξα”, *TLBNT I*, 205 (Rz 1,23; 4,20; 11,36; 16,27; 1 Kor 10,31; 2 Kor 1,20; 4,15; Gal 1,5; Flp 1,11; 2,11; 4,20; por. 1 Tes 3,20-21; 1 Tm 1,17; 2 Tm 4,18; Ef 3,20-21).

¹⁹ 1 Kor 14,16; Gal 3,9; Ef 1,3; por. Rz 12,14; Hbr 6,14; 7,1.6-7; 11,20-21; Jk 3,9; 1 P 3,9.

²⁰ Rz 15,29; 16,18; 1 Kor 10,16; 2 Kor 9,5-6; Gal 3,14; Ef 1,3; por. Hbr 6,7; 12,17; Jk 3,10; 1 P 3,9; Ap 5,12-13; 7,12.

²¹ Rz 1,25; 9,5; 2 Kor 1,3; 11,31; Ef 1,3; por. 1 P 1,3.

błogosławieństwo, błogosławiony) i terminy pochodne (np. ἑξομολογέω)²².

Obok wyżej omówionych na szczególną uwagę zasługują trzy terminy, które można spotkać w listach Apostoła Narodów, a które są transkrypcją słów hebrajskich lub aramejskich: ἀμήν, ἄββá i μαράνα θά. Pierwsza z tych formuł, ἀμήν, występuje w Starym Testamencie i pismach apokryficznych, nierzadko jako uroczyste zamknięcie modlitwy i postanowienie ludu, by wielbić Boga²³. W swoich listach apostoł posłużył się wielokrotnie tą utrwaloną formułą modlitewną w jej starotestamentowym znaczeniu, jako zakończenie zanoszonych przez siebie modlitw lub wezwanie do wielbienia Boga²⁴. Druga inwokacja pojawia się w listach św. Pawła tylko dwa razy, z dodaniem greckiego przekładu: ἄββá ó πατήρ („Abba, Ojcze!”) (Gal 4,6; Rz 8,15). Wywodząca się od Jezusa inwokacja stała się modlitewną formułą wczesnochrześcijańskich wspólnot greckich (por. Mk 14,36). Brak dla niej wzorca w liturgii synagogałnej, natomiast jest typowa dla modlitwy chrześcijańskiej²⁵. Aramejskie wezwanie μαράνα θά pojawia się w pismach Apostoła Narodów tylko raz (1 Kor 16,22).

²² Zob. H.-G. LINK, „Segen, εὐλογία” *TBLNT I*, 1119-1127.

²³ Hebr. *ʾāmēn*, gr. γένοιτο (zob. LXX Lb 5,22; Pwt 27,15-26; 1 Krl 1,36; Jr 11,5; 28,6; zwłaszcza Ps 41,14; 72,19; 89,53; 106,48) lub w transkrypcji ἀμήν (1 Krn 16,36; Ne 5,13; 8,6; Tb 8,8; por. apokryfy: 1[3] Ezd 9,47; 3 Mch 7,23; 4 Mch 18,24; OdSal 12,15; 14,28.35), łac. *fiat* – „niech tak będzie, niech tak się stanie”, stąd polskie „Amen” na zakończenie modlitw; inny grecki odpowiednik to ἀληθώς (głównie Łk; por. 2 Tes 2,13).

²⁴ Rz 1,25; 9,5; 11,36; 15,33; 16,27; 1 Kor 14,16; 2 Kor 1,20; Gal 1,5; 6,18; Ef 3,21; Flp 4,20; 1 Tes 3,13; 1 Tm 1,17; 6,16; 2 Tm 4,18. W nauczaniu Jezusa formuła ἀμήν ma inny sens, jako wzmocnienie wagi wypowiedzianych przez Niego słów; zob. H. BIETENHARD, „Amen, ἀμήν”, *TBLNT I*, 12-13 (w Nowym Testamencie łącznie 127 razy).

²⁵ G. SCHELBERT, *Abba Vater. Der literarische Befund vom Altaramäischen bis zu den späten Midrasch- und Haggada-Werken in Auseinandersetzung mit den Thesen von Joachim Jeremias* (NTOA 81; Göttingen 2011) 54-55, 60-63; G. THEISSEN, *Erleben und Verhalten der ersten Christen. Eine Psychologie des Urchristentums* (Gütersloh 2007) 193. Aramejskie zawołanie ἄββá korzeniami sięga samego Jezusa

Również w jej przypadku należy myśleć o proweniencji liturgicznej (por. Ap 22,7.20), ponieważ wypowiada „tę samą tęsknotę eschatologiczną, jaką żyły wszystkie pierwotne gminy chrześcijańskie”²⁶.

2. TYPOLOGIA MODLITWY APOSTOLSKIEJ

Postać i miejsce modlitwy w literackiej strukturze listów pozwalają na jej klasyfikację formalną. W listach św. Pawła zawarte jest bowiem bogactwo różnych form modlitwy, z których wyodrębnić można trzy główne jej rodzaje: dziękczynienie, uwielbienie i prośba. Te podstawowe typy modlitwy nieraz się wzajemnie przenikają (np. Flp 1,4; por. Kol 1,9; Ef 3,14-15)²⁷.

Chrystusa (zapewne bez dodanego później przekładu na grecki); por. O. HOFIUS, „Pater, πατήρ”, *TBLNT II*, 1245-1246.

²⁶ L. STACHOWIAK, „Modlitwa w Piśmie św.”, 308-309. Sens formuły nie jest jasny, gdyż może ona być prośbą o rychłe przyjście Pana, ale również wyznaniem wiary w Jego trwającą obecność w zgromadzeniu liturgicznym (por. Ap 22,20). Zob. W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther* (EKK 7/4; Neukirchen-Vluyn 2001) 472-473.

²⁷ Zwraca na to uwagę WILES, *Paul's Intercessory Prayers*, 175-229. Na temat typologii modlitwy biblijnej zob. THEIBEN, *Erleben und Verhalten*, 189-191. Odnotujmy, iż K. ROMANIUK („Jak dobrze się modlić?”, 99-102) przyjmuje następującą kolejność głównych form modlitwy św. Pawła: uwielbienie, dziękczynienie, błaganie; z kolei R. GEBAUER (*Das Gebet bei Paulus*, 101-102, 204-206) proponuje układ: dziękczynienie, prośba, uwielbienie; jeszcze inaczej L. MONLOUBOU (*Saint Paul et la prière*, 15-23): błaganie, podziękowania, uwielbienie. Na osobną uwagę zasługuje wyjątkowa postać modlitwy, jaką jest dla św. Pawła glosolalia. Przy używaniu glosolalii modlący się traci racjonalną kontrolę nad sobą i wypowiada słowa niezrozumiałe dla otoczenia (por. 2 Kor 1,20). Jest to charyzmatyczny dar dla konkretnej osoby, spotkanie z Bogiem, podczas którego kontakt z światem niebiańskim staje się wartością samą w sobie: glosolalia to medytacja Boga i tajemna z Nim rozmowa; modlitwy tej nie rozumieją inni i stąd nie mogą powiedzieć „Amen” (1 Kor 14,16). Zapewne również św. Paweł miał dar glosolalii (1 Kor 14,18-19), z którego jednak korzystał rzadko, gdyż ten dar nie buduje wspólnoty (1 Kor 14,14; por. Rz 8,26). Zob. THEIBEN, *Erleben*

Na pierwszym miejscu należy umieścić charakterystyczną dla apostoła modlitwę dziękczynienia, którą rozpoczynają się wszystkie jego autentyczne listy, z wyjątkiem Listu do Galatów (Rz 1,8-10; 1 Kor 1,4-9; Flp 1,3-11; 1 Tes 1,2-5; Flm 4-6; 2 Tm 1,3-5), chociaż dziękczynienia można znaleźć również w częściach głównych jego listów (np. 1 Tes 2,13; 3,9-13; 2 Tes 2,13-14). W jednym przypadku wstępna modlitwa dziękczynna przyjęła formę eulogii (2 Kor 1,3-7), za czym przemawiają specjalne racje związane z charakterem tego pisma. W listach Apostoła Narodów niczym nieograniczone dziękczynienie za stan wspólnoty i duchowy wzrost adresatów oraz zapewnienie o pamięci zastąpiły znany z listów antycznych zwyczajowy wstęp. Dziękczynienie ma w strukturze całego listu formalną funkcję przygotowania i podania tematu. W tej wstępnej modlitwie św. Paweł dziękuje za przemożne działanie Boga w wierzących i postęp ewangelizacji, a także za wiarę adresatów (Rz 1,8; 6,17; Flp 1,5; 1 Tes 2,13; 2 Tes 2,12; Flm 4-5), ich miłość (1 Tes 1,3; 2 Tes 1,3; Flp 1,9-11) oraz za wszystkie chrześcijańskie cnoty i za życie (1 Tes 1,2-3; 1 Kor 1,5-6; 2 Tm 1,3.5). Apostoł wzywa także wierzących do nieustannej modlitwy dziękczynienia (1 Tes 5,18)²⁸.

Wdzięczność i podziękowania, o których pisze Apostoł Narodów, stają się w jego listach formą wielbienia Boga za wszystkie dobra zbawcze otrzymane w Chrystusie – doксologia i eulogia. Uwielbienie Boga jest bowiem drugą,

und Verhalten, 195-202, G. FISCHER – K. BACKHAUS, *Beten* (Würzburg 2009) 117, 121.

²⁸ Zob. też: Rz 14,6; Flp 4,6; 1 Tes 3,9; 5,18; por. Kol 2,7; 3,15-17; 42, Ef 5,4.20. Formuły modlitewne w 1–2 Tes omawia obszernie J. ŁACH, „Pouczające formuły modlitewne”, 325-343 (nowsze opracowanie: tenże, „Niektóre formuły modlitewne”, 324-338; artykuły różnią się wnioskami końcowymi). Zob. dalej: FISCHER – BACKHAUS, *Beten*, 122, URBANEK, „Pawłowa modlitwa”, 148-155; oraz szczegółowe opracowanie modlitwy dziękczynienia Flp 1,3-5: M. WRÓBEL, „«Dziękuję Bogu mojemu, z powodu każdego waszego wspomnienia – zawsze w każdej mojej modlitwie...» (Flp 1,3n)”, *Homo Orans. VI. Modlitwa dziękczynienia* (red. J. MISIUREK – J.M. POPLAWSKI – K. BURSKI) (Lublin 2005) 19-29.

równie doniosłą formą apostołską modlitwy św. Pawła, gdyż wdzięczność i dziękczynienie prowadzą nieuchronnie do nieustannego wielbienia chwały Bożej (por. Rz 1,21; 2 Kor 4,15; 9,11-13). To wielbienie wypowiedane jest najczęściej za pomocą krótkich, podobnie brzmiących, a jednak zróżnicowanych formuł, które występują w różnych miejscach listów, czasem zupełnie nieoczekiwanie (Rz 11,36; 16,27; 2 Kor 1,20; Gal 1,5; Flp 4,20). Interesujące, iż znakomitą część tych doksolologii zamyka znana formuła „Amen”, której pochodzenie z liturgii wczesnochrześcijańskiej nie powinno budzić wątpliwości²⁹. Wdzięczność i wielbienie Boga wydają się według św. Pawła dwoma fundamentalnymi aspektami życia człowieka i wręcz sensem jego istnienia (zob. Rz 1,21)³⁰.

W jednym przypadku św. Paweł rozpoczyna podziękowanie Bogu za pomocą eulogii, będącej wyraźnym nawiązaniem do modlitwy błogosławieństwa *berakah*: „Błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa, Ojciec miłosierdzia i Bóg wszelkiej pociechy” (2 Kor 1,3-11). Forma modlitwy nawiązuje do starotestamentowych i żydowskich „błogosławieństw” i jak one wielbi, wysławia i błogosławi Boga, podając jednocześnie historiozbowcze uzasadnienie tej wdzięczności (Ps 31,22; 119,12; por. Ef 1,3-14; 1 P 1,3-9). W listach św. Paweł sięgnął do takiego błogosławieństwa kilkakrotnie (zob. εὐλογητός w Rz 1,25; 9,5; 2 Kor 11,31; por. Ef 1,3)³¹.

²⁹ Zob. Rz 1,21.25; 15,6-7.9-11; 1 Kor 6,20; Flp 1,11; 2,11; dalej Ef 3,21; 1 Tm 1,17; 2 Tm 4,18; por. Łk 2,14; por. URBANEK, „Pawłowa modlitwa”, 158-160. R. GEBAUER (*Das Gebet bei Paulus*, 205) komentuje: „Das Lobgebet wurde in der vorliegenden Arbeit nicht behandelt, weil es in seiner doxologischen und hymnischen Erscheinungsform und seinem liturgischen Hintergrund gesonderter form- und traditionsgeschichtlicher Untersuchungen bedarf und einen mehr eigenständigen Komplex am Rande des paulinischen Betens darstellt”.

³⁰ Zob. GEBAUER, *Das Gebet bei Paulus*, 204; MONLOUBOU, *Saint Paul et la prière*, 19-21; na s. 44 autor podaje rozbudowaną strukturę wewnętrzną modlitw Pawłowych.

³¹ W Biblii znaleźć można proste błogosławieństwa w formie pojedynczego zdania (Rdz 9,26; 14,20; Ps 31,22; 66,20), ale także dłuższe

Trzecim rodzajem modlitwy w listach Apostoła Narodów jest prośba, często włączona w wyżej omówione rodzaje modlitwy apostołskiej (1 Tes 5,17-18; Flp 4,6; 1 Tm 2,1). Zwykle Pawłowe prośby mają podobną strukturę, składającą się z czterech głównych elementów³²:

- 1) podmiot – Bóg,
- 2) treść prośby wyrażona czasownikami – najczęściej w *optativus*,
- 3) wymienieni odbiorcy darów – beneficjenci,
- 4) dodatkowe korzyści wynikające z prośby.

Dziękując Bogu, Apostoł prosi w błaganiach o urzeczywistnienie się zbawienia w świecie, o miłość i wszelkie inne dary duchowe: „A modłę się o to, aby miłość wasza doskonalila się bardziej i bardziej w głębszym poznaniu i wszelkim postrzeganiu dla oceny tego, co lepsze” (Flp 1,8-10; por. 1 Tes 3,11-13; 2 Kor 13,9; Kol 1,9-10). Apostoł zwraca się także do Boga w sprawach najbardziej aktualnych, codziennych i konkretnych, zależnych od okoliczności (np. Rz 1,10-11; 15,30-33), nieraz w formie bardzo krótkiej aklamacji obecnej zwłaszcza w pozdrowieniach końcowych listów (zob. 1 Tes 5,23-24; Rz 16,20; Ga 6,16; 1 Kor 16,22; Flp 4,19). Należy powiedzieć, iż modlitwa prośby jest dla św. Pawła jedną z ważnych możliwości realizacji jego apostołskiej misji i sprawowania urzędu³³.

formy (2 Krn 6,4-6; 1 Mch 4,30; Tb 13,1nn; Ps 72,18-19; 144,1-2), w których rozbudowaniu uległa argumentacja ukazująca Boga jako Stwórcę i Pana troszczącego się o swój lud. Przykładem takich eulogii mogą być psalmy pochwalne (Ps 103,2-7), hymny odmawiane w Qumran (1QS 11,15; 1QH 13,5.20; 19,27-30), a także teksty Nowego Testamentu (1 P 1,3-5; por. Łk 1,68-79). Zob. nadto URBANEK, „Pawłowa modlitwa”, 160-162.

³² Np. 1 Tes 3,11-13; 5,23-24; Rz 15,5-6. Zob. obszernie omówienie cech formalnych tej modlitwy: WILES, *Paul's Intercessory*, 29-44, 156-174; na s. 23-28 autor przedstawił historyczno-religijne tło Pawłowej modlitwy prośby: biblijno-żydowskie (ST, synagoga) i pogańskie.

³³ WILES, *Paul's Intercessory*, zwłaszcza 293-296; na s. 296 autor pisze „Within the very center of the apostle's existence lay an inescapable intercessory element, profoundly affecting his understanding of the

Warto wspomnieć jeszcze o takim rodzaju modlitwy, którego brak w listach apostoła, a którą jest modlitwa przebłagalna za grzechy, tak typowa dla starotestamentowego kultu (por. Dzień Przebłagania), występująca w licznych psalmach (np. Ps 51), a także w nauczaniu Jezusa i Kościoła (zob. Mt 6,12.14-15)³⁴. Motyw grzechu pojawia się wprawdzie w kontekście modlitwy w 2 Kor 13,7-10, jednak apostoł modli się tutaj za Koryntian jedynie ogólnie i zachęca ich do czynienia dobra. Jego modlitwa jest wyrazem zatroskania i odpowiedzialności za wspólnotę i jest narzędziem jej uświęcenia, jako że ona sama zbrudzona grzechem nie jest do takiej modlitwy zdolna³⁵.

Należy pamiętać, iż przedstawione wyżej rodzaje apostołskiej modlitwy św. Pawła mają swe źródła i wzorce w modlitwach Starego Testamentu i judaizmu Drugiej Świątyni, a także we wczesnochrześcijańskiej modlitwie liturgicznej przepełnionej wiarą w Jezusa Chrystusa.

3. RYSY CHARAKTERYSTYCZNE MODLITWY ŚW. PAWŁA

Modlitwa jest dla człowieka wierzącego możliwością wyrażenia swoich myśli i uczuć w kontaktach z Bogiem. Może się to dokonywać na osobności, ale również we

gospel and the exercise of his ministry”; por. GEBAUER, *Das Gebet bei Paulus*, 102; MONLOUBOU, *Saint Paul et la prière*, 15-18.

³⁴ Dalej Mk 2,1-11 par.; Mt 12,31-32; 18,21-35; por. zwłaszcza Jk 5,15; 1 J 1,9; 2,12.

³⁵ Zob. S. HAGENOW, *Heilige Gemeinde – Sündige Christen. Zum Umgang mit postkonversionaler Sünde bei Paulus und in weiteren Texten des Urchristentums* (Tübingen 2011) 293-295. Ta niezwykle ciekawa kwestia teologiczna, wpisana w Pawłową soteriologię, antropologię i eklezjologię, domaga się osobnego potraktowania i przede wszystkim analizy użycia przez św. Pawła czasowników ἐλεᾶω (Rz 9,15.18; 11,30-32; 12,8; 1 Kor 7,25; 2 Kor 4,1; Flp 2,27; 1 Tm 1,13.16), ἀφίημι (Rz 4,7-8; por. Rz 1,27; 1 Kor 7,11-13) i χαρίζομαι (Rz 8,32; 1 Kor 2,12; 2 Kor 2,7.10; 12,13; Ga 3,18; Flp 1,29; 2,9; Flm 1,22; por. Kol 2,13; 3,13; Ef 4,32).

wspólnocie wierzących. Może to być codzienna modlitwa prywatna, ale również kultyczna związana ze służbą Bożą. Podobne cechy ma modlitwa św. Pawła. Niejednokrotnie była to modlitwa odmawiana we wspólnocie wierzących i na zebraniach liturgicznych (np. 1 Kor 11). Wskazuje na to egzemplarycznie czasownik προσκυνέω, opisujący hołd, adorację i wielbienie Boga, w szczególności w ramach kultu (1 Kor 14,24-25). Na taką liturgiczną służbę Bogu wskazują również λατρεύω (Flp 3,3; por. 2,17) i λατρεία (Rz 12,1), występujące we fragmentach, gdzie apostoł mówi o „rozumnej służbie Bogu”, oraz dalej Kol 3,16: „Z wszelką mądrością nauczajcie i napominajcie siebie nawzajem, i śpiewajcie Bogu pod wpływem łaski psalmy, hymny i pieśni pełne ducha w sercach waszych”. Z kolei modlitwa prywatna obecna była w życiu Jezusa i o takiej modlitwie Nauczyciel nauczał (Mt 6,5-6; por. Mk 1,35; 6,46; 14,32-42). Szczególnie często wspomina o tym św. Łukasz (Łk 5,16; 6,12; 9,18.28-29; 22,44). Taka samotna modlitwa nieobca była zapewne Apostołowi Narodów (zob. 1 Tes 3,10; 2 Tm 1,3)³⁶. Św. Paweł żył w atmosferze modlitwy, która trwała „zawsze, nieustannie, w każdym czasie” (1 Tes 2,3; Flm 4); była to modlitwa zanoszona „dniami i nocą” (1 Tes 3,10; por. 1 Tm 5,5). Z pewnością modlitwa towarzyszyła mu w trakcie pisania listów. Jej nieustanność dobrze pokazuje użycie przysłówka πάντοτε (zawsze), niejednokrotnie pojawiającego się w kontekście apostoelskiej modlitwy św. Pawła³⁷. Niezależnie od tego, czy jest to modlitwa dziękczynienia (Flm 4) czy prośby (2 Tes 1,11), jest ona nieustanna, zanoszona zawsze i w każdych okolicznościach. Do takiej nieustającej (1 Tes 5,17) i wytrwałej (Rz 12,12; Kol 4,2) modlitwy wzywa apostoł także adresatów³⁸. Dla św. Pawła modlenie się jest wręcz walką, którą toczył pod kierunkiem Ducha

³⁶ THEISSEN, *Erleben und Verhalten*, 192-193

³⁷ Rz 1,10; 1 Kor 1,4; Flp 1,4; 1 Tes 1,2; 2 Tes 1,3.11; 2,13 ; Flm 4; por. Kol 1,3; 4,12; natomiast ἀλείπτως (nieustannie) w 1 Tes 1,2; 2,13; 5,17; por. Rz 1,9.

³⁸ Podobnie Dz 1,14; 2,42.46; 6,4, gdzie także mowa jest o trwaniu na modlitwie.

Świętego (Rz 15,30; Kol 2,1; por. również 2 Kor 12,7-9; Kol 4,12).

Należy pamiętać, iż modlitwa ma dla św. Pawła wymiar cielesny i nie bez powodu wspólnota w Koryncie wezwana jest do wielbienia Boga w ciele, jako mieszkaniu Ducha Świętego (1 Kor 6,18-19). Modlić się można rozmaicie i w każdych okolicznościach: na osobności lub we wspólnocie, śpiewając lub milcząc, jedząc lub pijąc, ze wzniesionymi dłońmi lub klęcząc na kolanach, a nawet padając na twarz, z nakrytą lub odkrytą głową, a także wymieniając pocałunek pokoju (por. 1 Kor 11,27-30). Nie ma w ludzkiej rzeczywistości takiego obszaru, którego nie obejmowałyby apostołska modlitwa św. Pawła³⁹.

Nadto modlitwa apostoła ma charakter dialogiczny, gdyż jest wewnętrzną rozmową z Bogiem – zanoszeniem błagań i oczekiwaniem odpowiedzi (zob. 2 Kor 12,7-8).

Równie ważna jest treść modlitwy. Wskazuje na nią najczęściej rodzaj modlitwy apostołskiej: dziękczynienie, uwielbienie, błaganie. Apostoł modli się do Boga, tzn. dziękuje, uwielbia, prosi za Kościół, za wspólnotę wierzących i świętych, za konkretne osoby oraz za obcych: „za wszystkich ludzi, za królów i za wszystkich sprawujących władze” (1 Tm 2,1). Jednak przede wszystkim apostoł modli się o wzrost królestwa Bożego, o postęp misji i ewangelizacji (Rz 15,30-32; 2 Tes 3,1-2; por. Kol 4,3-4; Ef 6,18-20), o eschatologiczną pełnię i przyjście Pana (1 Kor 16,22), ale także bardzo konkretnie o wolność dla siebie (Flm 22) i o pomoc w wielu codziennych sprawach swoich i bliźnich (1 Tes 5,25; Flp 1,19). Modlitwa jest dla św. Pawła (i winna być dla wszystkich wierzących) narzędziem apostołskiej posługi i możliwością misjonowania⁴⁰.

Równocześnie trzeba pamiętać o wyjątkowym przeżyciu Szawła pod Damaszkiem, jakim było spotkanie ze Zmartwychwstałym i nawrócenie, to bowiem spotkanie go zmieniło, czyniąc chrześcijaninem, apostołem, a także mi-

³⁹ Por. FISCHER – BACKHAUS, *Beten*, 121-123.

⁴⁰ MONLOUBOU, *Saint Paul et la prière*, 127-131; GEBAUER, *Das Gebet*, 202-203.

stykiem (1 Kor 15,8-10; 2 Kor 12,1-6; Flp 3,8-12; por. Gal 1,11-16). Apostolska modlitwa św. Pawła była zewnętrznym wyrazem jego bogatego życia wewnętrznego; ukazała uczucia i emocje apostoła, stan jego ducha, przekonania i towarzyszące mu pragnienia. R. Gebauer pisze:

Modlitwa jest u Pawła wyrazem jego wewnętrznego życia religijnego. Ona objawia jego uczucia i odczucia, jego usposobienie i jego nastawienie, przede wszystkim poprzez świadomość bycia dzieckiem względem niebiańskiego Ojca i stąd rodzące się postawy, jak zaufanie, pokora, miłość, radość, ufność itd.” [tłum. własne]⁴¹.

4. TEOLOGICZNY WYMIAR MODLITWY ŚW. PAWŁA

Pełne rozumienie znaczenia i miejsca modlitwy w życiu apostoła domaga się uwzględnienia jego myśli teologicznej, przede wszystkim soteriologii i antropologii, to jest uwzględnienia statusu człowieka już obmytego i uświęconego, będącego w Chrystusie nowym stworzeniem (2 Kor 5,17). Ten szerszy soteriologiczno-antropologiczny kontekst modlitwy apostolskiej jest nieodzowny w jej pełnym zrozumieniu.

W literaturze poświęconej modlitwie św. Pawła pojawia się neologizm „patrocentryzm” (A. Jankowski), opisujący adresata modlitw zanoszonych przez apostoła. Termin ten ma precyzować ogólniejsze sformułowanie, jakim jest teocentryzm Pawłowej modlitwy. Świadectwo listów jest jednoznaczne. Charakterystyczne nazwanie Boga „Ojcem” jest wszechobecne w modlitwach św. Pawła i występuje już w pochodzących z tradycji formułach liturgicznych i wyznaniach wiary (zob. Rz 1,7-8; 1 Kor 1,3-4; 2 Kor 1,2; Ga 1,3-4; Flp 1,2-3; 1 Tes 1,3; 3,13; 2 Tes 1,2; Flm

⁴¹ GEBAUER, *Das Gebet*, 98: „Das Gebet bei Paulus ist [...] eine Äußerung seines inneren religiösen Lebens. Es offenbart seine Gefühle und Empfindungen, seine Stimmung und seine Gesinnung, vor allem in Gestalt des Kindesbewußtseins gegenüber dem himmlischen Vater und daraus resultierender Haltungen wie Vertrauen, Demut, Liebe, Freude, Zuversicht” (zob. także tenże, *Das Gebet*, 201-202).

3-4; por. Kol 1,2; Ef 1,2)⁴². Jest to wierna kontynuacja modlitwy Jezusa Chrystusa zwracającego się do Ojca w niebie, czego egemplarycznym świadectwem jest formuła „Abba, Ojcze”. Odkupiony i uświęcony człowiek, będąc pod wpływem Ducha Świętego, modli się w swoim sercu słowami Chrystusa: „Abba, Ojcze” (Ga 4,6; Rz 8,15). Św. Paweł kierował swoje modlitwy do Boga, którego stale nazywa „Bogiem Ojcem”, a nie do Chrystusa (wyjąwszy 2 Kor 12,8-9). Teologicznie fakt ten należy uzasadnić tym, iż według Apostoła Narodów człowiek powołany jest do szukania Boga i znalezienia Go jako swego ostatecznego celu i sensu życia. Bóg także posiada pełnię inicjatywy zbawczej i jest stale blisko człowieka, gdy ten zwraca się do Niego⁴³.

W apostoelskiej modlitwie św. Pawła Jezus Chrystus pełni funkcję pośrednika, zaś to pośrednictwo decyduje o nowej jakości modlitwy apostoła i całego Kościoła: „Jeden jest bowiem Bóg, jeden także pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek, Chrystus Jezus” (1 Tm 2,5; por. 1 Kor 3,9-11; 8,6). Formuła pośrednictwa nie wyczerpuje jednak chrystologicznych treści modlitw apostoelskich św. Pawła, gdyż są one także świadectwem właściwych relacji między Bogiem a człowiekiem, jak to objawił Boży Syn (por. Mt 11,25-27; Łk 10,21-22), zaś apostoelska modlitwa ma charakter wewnętrzny i duchowy, będąc ufną i pokorną rozmową dziecka z Ojcem w niebie. Co więcej, życie Jezusa Chrystusa i dokonane dzieło usprawiedliwienia i uświęcenia człowieka jest podstawą, warunkiem i punktem odniesienia wszelkiej modlitwy św. Pawła, ponieważ w Chrystusie Jezusie zrodził się nowy człowiek. Zatem wierzący modli się, jak czynił to Chrystus, ale rów-

⁴² Zob. też: 1 Kor 15,24; Flp 4,20 1 Tes 1,1; 2 Tes 1,1; Jud 1,1; por. Kol 1,3; 3,17; Ef 5,20; łącznie w listach Pawłowych 40 razy; zob. HOFIUS, „Pater, πατήρ”, 1246.

⁴³ Por. Kol 3,16; Ef 5,19. Rzadko, ale jednak w NT mówi się także o modlitwie kierowanej wprost do Jezusa Chrystusa (Dz 7,59; 1 Kor 1,2; 16,23, Ap 22,20) oraz o tym, że Chrystus Jezus modli się za wierzących (Rz 8,34; Hbr 7,25).

nocześnie przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie (2 Kor 1,20; Ef 5,20)⁴⁴.

Ten chrystologiczny wymiar modlitwy apostołskiej dopełnia jej wymiar pneumatologiczny. Jak życie chrześcijańskie jest dziełem Ducha Świętego i życiem w Duchu (Rz 8,9-11; 2 Kor 3,18; por. Ef 3,16-17) i jak Duch świadczy o przybranym synostwie dzieci Bożych (Ga 4,6; por. Rz 8,16), tak również Duch Święty przewodzi modlitwie wierzących. W Rz 8,26 św. Paweł napisał: „Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach (gr. στεναγμοῖς), których nie można wyrazić słowami”. Owe słowami niewypowiedziane „wzdychania” nie są glosolalią, o której Apostoł Narodów mówi w innym miejscu (1 Kor 14,5-19), ale jest to modlitwa człowieka obdarowanego „pierwszymi darami Ducha” (por. Rz 8,23). Duch Święty jest według św. Pawła nieodzownym elementem chrześcijańskiej modlitwy i niewidzialną „przestrzenią” tego niezwykłego spotkania i dialogu człowieka z Bogiem. Duch Święty jest sprawcą i wykonawcą modlitwy (Ef 6,18)⁴⁵.

PODSUMOWANIE

Należy stwierdzić, iż apostołska modlitwa św. Pawła ma swe korzenie w środowisku biblijno-żydowskim, ale jej źródłem, wzorem i punktem odniesienia jest także Jezus Chrystus, modlący się do Ojca w niebie. Jej środowiskiem funkcjonowania była wczesnochrześcijańska misja

⁴⁴ Zob. FISCHER – BACKHAUS, *Beten*, 119; STACHOWIAK, „Modlitwa w Piśmie św.”, 309; JANKOWSKI, „Modlitwa apostołska”, 29. Szerzej o cechach wspólnych modlitwy Pawła i modlitwy Jezusa pisze: GEBAUER, *Das Gebet*, 99.

⁴⁵ Zob. MONLOUBOU, *Saint Paul et la prière*, 24-28; zob. też: STACHOWIAK, „Modlitwa w Piśmie św.”, 307: „Odkupiony człowiek znajduje się pod tak doskonałym działaniem Ducha Świętego, że dopiero On nadaje właściwy sens, a nawet woła w sercu chrześcijanina słowa modlitwy samego Chrystusa: «Abba, Ojcze» (Gal 4,6; Rz 8,15)”.

i liturgia, zaś jej ostatecznym celem jest eschatologiczna jedność z oczekiwanym Panem. Ta modlitwa otrzymała w osobistym życiu św. Pawła miejsce wyjątkowe, w którym apostołska działalność i nieustanna modlitwa łączą się nierozzerwalnie. Modlitwa nie była, jak ktoś powiedział, „dodatkiem” do prawdziwego życia, ale była samą istotą życia Apostoła Narodów; jego życie było modlitwą. Tylko bezpośrednia lektura listów apostoła pozwala odkryć bogactwo i piękno tej modlitwy. Jej ukoronowaniem była w życiu św. Pawła codzienna miłość i poświęcenie życia Chrystusowi. „Jeśli ktoś pozostaje w Chrystusie jest nowym stworzeniem. To, co dawne, minęło, a oto stało się nowe” (2 Kor 5,17).

Summary

The present paper presents the most important items of Paul's apostolic prayer. The inquiry was concerned first with the biblical terms for Paul's prayers (1) and its formal classification; the main forms are thanksgiving, blessing, and intercession (2). Then there follow some typical features of Paul's apostolic prayers (3). The last step focuses on the theological aspects of Paul's prayers, which have theocentric, christological and pneumatological issues (4). The concluding statement is that Paul's prayer was not a part of his life; it was his whole life in Christ.

Keywords: letters of St. Paul, Paul's prayer, prayer in NT, biblical prayer

Stefan Szymik MSF
ul. Konstantynów 1E/2
20-708 Lublin
stesz@kul.pl

Ks. dr hab. STEFAN SZYMIK, prof. KUL; misjonarz Świętej Rodziny (MSF); odbył specjalistyczne studia biblijne na KUL-u (Lublin) i PIB (Roma); od 1995 r. pracownik dydaktyczno-naukowy KUL oraz wykładowca

Pisma Świętego w WSD MSF w Kazimierzu Biskupim (filia UAM w Poznaniu); autor licznych publikacji z zakresu hermeneutyki, metodologii i egzegezy biblijnej; członek Rady Naukowej Encyklopedii Katolickiej KUL.